

ANZELM GORYWODA

RZEMIOSŁO NA ZIEMIACH ZACHODNICH

Rozpatrywanie zagadnienia rzemiosła wymaga w większej mierze niż inne zagadnienia społeczne daleko idących uproszczeń. Mały warsztat bowiem, jako ten mikrokosmos gospodarczy, jest powiązany z różnymi dziedzinami życia społeczno-gospodarczego. Wymieńmy tylko sprawy inwestycji, cen, postępu technicznego, polityki personalnej, systemu szkolenia, systemu zaopatrzenia, polityki zbytu. A zatem rozpatrywanie wszystkich tych kwestii w odniesieniu do całego kraju bądź też do większych grup terytorialnych, jak ziemie zachodnie, i to z uwzględnieniem różnic branżowych czy też systemu gospodarczego (rzemiosło indywidualne, uspołecznione) przekraczałyby w każdym razie ramy artykułu. Stąd konieczność dokonania wyboru tylko najważniejszych zagadnień i ograniczenia się głównie do danych liczbowych jako najzwięźlejszej metody w tego rodzaju masowych zjawiskach. Rozważaniami naszymi obejmujemy czasokres od zakończenia wojny do 1957 r. Najszerzej potraktujemy jednak rok 1947, jako moment zwrotny i wyjściowy w zagospodarowywaniu tych ziem we wszystkich kierunkach, a szczególnie na odcinku żywiłowo odradzającego się rzemiosła.

Rzemiosło na ziemiach zachodnich, które kiedyś w całości wchodziły w skład Rzeszy Niemieckiej, znaczeniem i poziomem swoim z pewnością nie ustępowało przeciętnemu stanowi rzemiosła Niemiec do chwili rozpoczęcia drugiej wojny światowej. Jak wiemy, poziom ten pod każdym względem był bardzo wysoki. Według danych opracowanych przez tak zwany Wydział Ankietowy, na podstawie spisu zawodowego przypadało w dniu 1 X 1926 r. na jeden warsztat rzemieślniczy 48 mieszkańców, a na jedną osobę zatrudnioną w rzemiośle — 15 mieszkańców. Odpowiednie liczby dla Polski wynosiły za 1937 r. 92 i 45, a za 1947 r. — 173 i 97 mieszkańców.

Mimo wszelkich zastrzeżeń, jakie można by mieć przeciwko porównywaniu tych liczb, jako dotyczących krajów różnych pod wzglę-

dem struktury gospodarczej, różnych systemów gospodarczych i czasów, są one wymowne dla ekonomisty i polityka oceniającego sytuację gospodarczą ziem zachodnich.

Charakterystykę rozwoju rzemiosła na ziemiach zachodnich po drugiej wojnie należy rozpocząć od stanu rzemiosła w chwili objęcia tych ziem przez Polaków, celem określenia jego możliwości rozwojowych. Obsada osobowa rzemiosła doszła wtedy prawie do zera, zaś stan materialny, to znaczy warsztaty i ich wyposażenie były w 50–75% zniszczone.

Podstawowym warunkiem rozwojowym rzemiosła okazał się na ziemiach zachodnich — jak wszędzie — popyt na wyroby i usługi rzemieślnicze, który wystąpił na tym terenie nawet silniej niż na pozostałych ziemiach i wykazał charakterystyczne, odrębne cechy. Nasilenie tego popytu, często krótkotrwałe (np. w szklarstwie, malarstwie) oraz znaczna dynamika, stawiały organizującemu się od podstaw rzemiosłu wielkie wymagania. Musiało ono ciągle dostosowywać się do znacznych wahań popytu. Nie wszędzie i nie zawsze dopiero co założone warsztaty były w stanie sprostać tym wyczerpującym wymaganiom. Ogromna jednak większość znalazła się na wysokości zadania.

Drugi z kolei czynnik rozwojowy rzemiosła, materiał ludzki, przedstawiał się bardzo różnorodnie. Prym dzierżyli repatrianci zza Buga, następnie osadnicy z innych części Polski. Poziom fachowy tych rzemieślników, poza pewnymi wyjątkowymi grupami (w tym przede wszystkim nieliczne polskiej ludności miejscowej), pozostawiał bardzo wiele do życzenia. Liczba ich przekroczyła w końcu nieco przeciętną ogólnopolską. Przeważały jednostki młode, nie obciążone rodziną, przedsiębiorcze, ale chyba zbyt ruchliwe, przenoszące się często z miejscowości do miejscowości lub nawet zmieniające zawód.

Jeśli chodzi o warsztaty rzemieślnicze pozostawione przez Niemców, to ze względu na zniszczenia wojenne i „szaber” przedstawiały się one nader skromnie. Niewiele sytuację tę poprawili repatrianci, którzy przywieźli ze sobą trochę narzędzi i maszyn, a w bardzo nielicznych przypadkach całe warsztaty.

Uderzająca była różnica między zapotrzebowaniem na kredyt a faktycznie udzielanym kredytem publicznym, który na przykład w roku 1947 nie pokrył nawet 2% zapotrzebowania. Rzemiosło ziem zachodnich, choć miało stosunkowo większe potrzeby kredytowe niż rzemiosło na ziemiach dawnych, to jednak wskutek niestabilizowa-

nych stosunków na tych terenach natrafiało na znacznie większe przeszkody przy uzyskiwaniu kredytu niż rzemiosło na ziemiach dawnych.

Wobec nie zawsze skryształizowanych dostatecznie zasad gospodarczych i politycznych, wobec braku wyszkolonego personelu administracja państwowa nie mogła z początku pomóc w rozwijaniu się rzemiosła w tym stosunku, jak się tego należało spodziewać, zważywszy zadeklarowane przychylne stanowisko rządu wobec rzemiosła. To samo dotyczy administracji skarbowej, której działalność wobec rzemiosła w późniejszych latach wyrodziła się często w działalność szablonową, bezduszną, a nawet bezprawną. W (przeciwieństwie do tego samorząd rzemieślniczy — izby rzemieślnicze, cechy oraz ich związki — okazał wielką pomoc przy organizowaniu, odbudowie i szkoleniu rzemiosła indywidualnego i spółdzielczego na tych ziemiach.

Rzemiosło ziem zachodnich wykazało charakterystyczne tendencje gospodarcze, a mianowicie: dążenie do posiadania własnego warsztatu, do rentowności, do samodzielnego opanowania trudnej sytuacji kredytowej, do zajmowania najlepszych placówek, tak pod względem położenia, jak i wyposażenia (co nie zawsze sprzyjało normalnemu rozwojowi rzemiosła), do uporządkowania cen za wyroby i usługi rzemieślnicze.

Prócz wymienionych tendencji gospodarczych można było zaobserwować ciekawe tendencje ogólnospołeczne, wypływające ze stosunkowo małej zmienności grupy rzemieślniczej i nowych warunków, w jakich grupa ta się znalazła. Jako najważniejsze tendencje można wymienić dążenie do awansu społecznego wewnątrz grupy i poza nią, do spokojnej pracy gospodarczo-społecznej i uporządkowania stosunków, do brania czynnego udziału w sprawach ogólnych, do zgodnej współpracy z samorządem gospodarczym i terytorialnym, do walki z krzywdzącą opinią społeczną, do zachęcenia do nauki rzemiosła, do uczciwości i walki z nielegalną działalnością rzemieślniczą, która to walka po części wynikała z chęci uzyskania monopolu.

Na pytanie, jakie wyniki osiągnęło rzemiosło na ziemiach zachodnich w pierwszych latach po wojnie, dają odpowiedź zebrane przez Związek Izb Rzemieślniczych RP dane statystyczne na dzień 31 grudnia 1947 r., obejmujące osobno ziemie zachodnie i ziemie dawne (tab. 1).

Według tych danych ludność ziem odzyskanych wynosiła wów-

czas 21% całej ludności Polski, ilość zaś warsztatów rzemieślniczych na tych ziemiach 23% ogólnej ilości warsztatów w całym kraju. Ilość zatrudnionych w rzemiośle na ziemiach zachodnich wynosiła 20% ogólnej ilości zatrudnionych w rzemiośle w całym kraju. Porównanie

Tabela 1
Struktura warsztatów i zatrudnionych w rzemiośle według branż

Branża	Na ziemiach odzyskanych				Na ziemiach dawnych				Ogółem			
	ilość warsztatów	%	ilość zatrudnionych	%	ilość warsztatów	%	ilość zatrudnionych	%	ilość warsztatów	%	ilość zatrudnionych	%
Budowlana	1 873	6	6 286	10	7 555	7	24 314	10	9 428	7	30 600	10
Drzewna	2 283	7	4 629	7	5 173	5	12 034	5	7 456	5	16 663	5
Metalowa	6 798	21	13 903	22	25 689	24	66 588	27	32 487	23	80 491	26
Włókiennicza	4 340	14	8 549	13	19 710	19	40 882	16	24 050	17	49 431	16
Skórzana	4 611	14	7 128	11	19 538	18	33 200	13	24 149	17	40 328	13
Spożywcza	8 827	28	17 680	27	21 593	20	52 219	21	30 420	22	69 899	22
Papierniczo-poligraficzna	814	3	1 356	2	1 889	2	4 724	2	2 703	3	6 080	2
Usługowa	2 147	7	5 057	8	5 773	5	14 358	6	7 920	6	19 415	6
Razem	31 693	100	64 588	100	106 920	100	248 319	100	138 613	100	312 907	100

liczb stosunkowych określających udział poszczególnych branż w ogólnej liczbie warsztatów na ziemiach zachodnich wykazuje, że są one, poza nielicznymi wyjątkami, bardzo zbliżone do liczb ogólnopolskich. Największe odchylenia wykazuje branża spożywcza. Terytorialny podział warsztatów na ziemiach zachodnich przedstawiono w tabeli 2.

Widzimy, że przeciętnie na 1 warsztat na ziemiach zachodnich wypada 166 osób, podczas gdy przeciętna dla dawnych *ziem.* wynosi (przy 23 929 tys. ludności) 172. Stosunek ten jest korzystniejszy na ziemiach zachodnich. Stwierdzenie to stanowi godną podkreślenia charakterystykę wyników akcji osiedleńczej rzemiosła na ziemiach zachodnich. Różnice, jakie zachodzą na terenach izb między poszczególnymi grupami rzemiosła, wykazuje tabela 3.

Oceniając ogólnie podział branżowy warsztatów według województw, musimy stwierdzić znaczne wyrównanie zapotrzebowania na warsztaty rzemieślnicze, przynajmniej jeśli chodzi o najważniejsze rodzaje rzemiosł. Fakt ten świadczy jak najlepiej o znajomości

potrzeb rynku przez rzemiosło oraz o normalnym rozwoju życia gospodarczego w poszczególnych częściach ziem zachodnich. Jedynie branża budowlana pozostawiała wiele do życzenia, jednakże przyczyny tego zjawiska miały swe źródła poza rzemiosłem.

Tabela 2

Wskaźniki natężenia warsztatów w wybranych województwach
w 1947 r.

Okręg Izby Rzemieślniczej (województwo)	Ilość warszta- tów	Ilość zatrud- nionych	Ludność w tys. wg stanu z 1 VI 1947 r.	Przypada na 1 warsztat		
				osób	pow. w tys. km ²	warsztatów na 100 km ²
Białystok	418	53 2	54	129	2,6	16
Gdańsk	3 172	7 972	399	125	3,2	99
Katowice	6 415	14 515	1 339	208	9,7	66
Olsztyn	1 991	3 585	484	243	19,3	10
Poznań	2 172	3 188	364	167	11,1	19
Szczecin	5 823	11 265	951	163	30,3	19
Wrocław	11 702	23 531	1 692	144	24,7	47
Razem	31 693	64 588	5 283	166	100,9	31

Ustalenie wartości produkcji rzemiosła natrafia z natury rzeczy na trudności o wiele większe niż ustalenie tej wartości w innych dziedzinach produkcji, nawet wtedy, gdy jako wartość przyjmiemy cenę, a więc wartość wymienną produktów i usług. Wielka różnorodność przedmiotów produkowanych przez rzemiosło i usług przez nie świadczonych, wielka ich rozpiętość jakościowa, różny wkład własnego surowca, ogromna liczba małych rynków, to wszystko było powodem, że dotąd nigdzie nie udało się ustalić ściśle tej wartości. Toteż Niemcy, którzy na polu badań rzemiosła poczynili znaczne postępy, uważali za duże osiągnięcie ustalenie w 1925 r., za pomocą komisji ankietowej, wysokości obrotów za pewien okres czasu.

W Polsce przedwojennej szacowano wartość produkcji rzemiosła w 1937 r. na 2700 mln zł, z czego na 1 warsztat przypadało 7228 zł. Po wojnie Związek Izb Rzemieślniczych również szacował wartość produkcji rzemiosła i to zarówno na terenie całego państwa, jak i na ziemiach odzyskanych.

Zagadnienie to ilustruje tabela 4 zaczerpnięta ze sprawozdania Związku Izb Rzemieślniczych RP na rok 1947.

Rozmieszczenie poszczególnych grup rzemiosła

Grupa rzemiosła	Białystok				Gdańsk				Katowice			
	zakł.	%	zatr.	%	zakł.	%	zatr.	%	zakł.	%	zatr.	%
Budowlana	42	10	44	8	239	7	643	8	362	6	1 577	11
Drzewna	47	11	54	10	182	6	503	6	461	7	1 047	7
Metalowa	90	22	112	21	704	22	1 965	24	1 208	19	3 080	21
Włókiennicza	92	22	104	20	562	18	1 314	16	968	15	1 817	13
Skórzana	56	13	66	12	478	16	914	13	751	12	1 320	9
Spożywcza	69	17	117	22	720	23	1 894	24	2 184	34	4 470	30
Papierniczo-poligraficzna	7	2	10	2	82	2	138	2	131	2	240	2
Usługowa	15	3	25	5	205	6	601	7	350	5	964	7
Razem	418		532		3 172		7 972		6 415		14 515	

Zestawienie wartości dóbr i usług w rzemiośle

Dział rzemiosł	Rok 1945		
	Ilość zakładów	Przeciętna wartość produkcji na 1 zakład w tys. zł*	Ogółem wartość produkcji w tys. zł*
Budowlanych	7 997	91	727 724
Drzewnych	8 963	48	430 224
Metalowych	19 701	64	1 063 854
Włókienniczych	16 101	61	982 161
Skórzanych	17 209	55	946 495
Spożywczych	20 360	345	7 024 200
Papierniczo-poligraficznych	1 675	40	67 000
Usługowych	6 307	38	239 666
Razem	98 313	—	11 481 327

* Przed zmianą waluty

Tabela 3

w 1947 r. według województw

Olsztyn				Poznań				Szczecin				Wrocław			
zakł.	%	zatr.	%	zakł.	%	zatr.	%	zakł.	%	zatr.	%	zakł.	%	zatr.	%
169	8	293	8	116	5	221	7	393	7	1 427	13	552	5	2 081	9
142	7	271	8	245	11	504	16	438	8	861	7	768	6	1 389	6
401	20	787	22	478	22	787	24	1 350	23	2 652	23	2 567	22	4 520	19
334	17	562	16	207	10	252	8	698	12	1 101	10	1 479	13	3 399	14
332	17	434	12	310	14	374	12	872	15	1 218	11	1 812	15	2 802	12
451	23	948	26	626	29	796	25	1 513	26	3 022	27	3 264	28	6 433	27
51	2	76	2	37	2	40	1	151	2	223	2	355	3	629	3
111	6	214	6	153	7	214	7	408	7	761	7	905	8	2 278	10
1 991		3 585		2 172		3 188		5 823		11 265		11 702		23 531	

Tabela 4

w latach 1945, 1946, i 1947 (dane szacunkowe)

Rok 1946			Rok 1947			%
Ilość zakładów	Przeciętna wartość produkcji na 1 zakład w tys. zł *	Ogółem wartość produkcji w tys. zł *	Ilość zakładów	Przeciętna wartość produkcji na 1 zakład w tys. zł *	Ogółem wartość produkcji w tys. zł *	
9 634	431	4 155 834	9 418	440	4 143 920	5
11 702	228	2 675 805	11 981	340	3 953 730	5
26 625	221	5 887 914	27 972	320	8 951 040	11
20 133	260	5 237 871	24 050	360	8 658 000	10
22 847	172	3 926 407,5	24 149	290	7 003 010	9
28 666	1 296	37 162 396,5	30 420	1 500	45 630 000	57
2 338	126	294 850,5	2 703	210	567 630	1
7 501	132	988 429,5	7 920	170	1 346 400	2
129 446	—	60 329 508	138 613	—	80 253 730	100

* Przed zmianą waluty

Tabela 5

Ziemie Zachodnie — wartość produkcji w tysiącach zł (zestawienie wg branż i izb za rok 1947)*

Dział rzemiosł	Białystok	Gdańsk	Katowice	Olsztyn	Poznań	Szczecin	Wrocław	Ogółem
Budowlany	19 000	323 000	420 000	118 750	270 000	603 000	156 881	1 910 631
Drzewny	14 000	115 000	445 000	85 750	310 000	210 000	318 961	1 498 531
Metalowy	36 000	138 000	1 070 000	216 370	552 000	250 000	876 435	3 138 805
Włókienniczy	44 000	99 000	1 020 000	266 650	326 000	181 000	873 053	2 809 703
Skórzany	40 000	116 000	848 000	241 380	334 000	200 000	642 560	2 421 940
Spożywczy	111 000	714 000	2 018 000	681 500	650 000	1 391 500	4 408 359	9 974 359
Papierniczo-poligra- ficzny	6 000	42 000	390 000	17 500	24 000	72 000	146 100	697 600
Usługowy	9 000	63 000	132 000	53 500	70 000	110 000	195 887	633 387
Razem	279 000	1 610 000	6 343 000	1 681 220	2 536 000	3 017 500	7 618 236	23 084 956

* Przed zmianą waluty

Z tabeli 4 wynika, że rozpiętość wartości produkcji poszczególnych zakładów jest na przestrzeni tych trzech lat ogromna. Dane te oznaczają jednak obrót, a nie wartość produkcji, gdyż obejmują niewątpliwie cenę wyrobu lub usługi wraz z materiałem. Podkreślają to najwyraźniej wysokie liczby, charakteryzujące przeciętną wartość produkcji warsztatu grupy spożywczej. Rzeźnik i piekarz tylko bardzo rzadko przerabia surowiec będący własnością klienta. Stąd wysoka wartość produkcji, a raczej obrotu, bo zawierająca cenę drogiego surowca. Wiadomo, że po wojnie na skutek braku surowców inne grupy rzemieślnicze (szewc, krawiec) przetwarzały więcej niż zwykle materiał dostarczany przez klientów. O tym należy pamiętać przy analizie danych odnoszących się do wartości produkcji rzemiosła ziem zachodnich, zawartych w tabeli 5.

Ogólna wartość produkcji rzemiosła na ziemiach zachodnich wynosi 34% wartości produkcji całego rzemiosła polskiego, podczas gdy ilość warsztatów na tych ziemiach wynosi 23%. Przeciętna więc wartość produkcji warsztatu na ziemiach zachodnich była wyższa niż na ziemiach dawnych o przeszło $\frac{1}{4}$ ¹.

Tabela 6

Wartość produkcji poszczególnych grup rzemiosł w 1947 r.
na ziemiach zachodnich i w całym państwie (w %)

Grupa rzemiosł	Ziemie zachodnie	Ziemie dawne
Budowlanych	8	5
Drzewnych	6	5
Metalowych	14	11
Włókienniczych	12	10
Skórzanych	11	9
Spożywczych	43	57
Papierniczo-poligraf.	3	1 ¹
Usługowych	3	2
Razem	100	100

¹ W sprawozdaniu Związku Izb za rok 1947 wartość produkcji grupy papierniczo-poligraficznej podana jest na 567 630 000 zł dla całości ziem polskich, natomiast dla ziem odzyskanych na (697 600 000 zł. Jest to oczywisty błąd. Z uwagi jednak na małe znaczenie tej grupy, błąd ten w całości danych nie odgrywa wielkiej roli. Sprostowano też ogólną sumę wartości produkcji z podanych w sprawozdaniu Związku Izb 80 253 930 000 zł na 80 253 730 000 zł, jak to wynika z sumowania wartości produkcji wszystkich grup.

Porównanie liczb podanych w tabeli 6 prowadzi do wniosku, że na ziemiach zachodnich rzemiosła związane z odbudową (grupa budowlana, drzewna, metalowa), jak również z usunięciem zaniechań wojennych (włókiennicza, skórzana), miały większy udział w ogólnej produkcji rzemiosła niż to wypada przeciętnie dla całego państwa. Procentowa natomiast wartość produkcji grupy spożywczej jest znacznie niższa niż przeciętna dla całego państwa, mimo że procent warsztatów tej grupy na ziemiach zachodnich jest wyższy od przeciętnego. Nasuwa się wniosek, że warsztaty te nie były w pełni wykorzystane.

Porównajmy z kolei wartość produkcji rzemiosła z ogólną wartością produkcji netto, która wynosiła w mld zł (przy poziomie cen z 1937 r.):

	1938 r.	1947 r. ²
dla przemysłu	5,7	5,0
dla rolnictwa	6,9	3,7
	12,6	8,7

Stwierdzić można, że wartość produkcji rzemieślniczej stanowi (przy mnożniku 100) 16% wartości produkcji przemysłowej i 9,2% ogólnej wartości produkcji. Przyjąwszy, że przy ogólnej liczbie 312 907 zatrudnionych, liczba osób utrzymujących się z rzemiosła wynosi trzy razy tyle, to jest ponad 900 000 osób, dochodzimy do wniosku, że 3,9% ludności uzyskało 9,2% ogólnej wartości produkcji.

Oczywiście nie wolno zapominać o szacunkowym charakterze tych liczb, oznaczających wartość produkcji rzemiosła oraz że określają one raczej obrót, a więc wartość produkcji brutto, a nie netto. Po uwzględnieniu tych okoliczności wymienione 9,2% ogólnej wartości produkcji będzie można w znacznym stopniu zmodyfikować w kierunku 3,9%, oznaczających ilość ludności żyjącej z rzemiosła, z tym, że na terenie ziem zachodnich stosunek ten będzie korzystniejszy.

Dochód rzemiosła w 1947 r. możemy obliczyć na podstawie danych zawartych w Statystyce Polski³. Według tego źródła dochód narodowy Polski wynosił, po potrąceniu usług niematerialnych i wartości zużytego majątku trwałego, 14,7 mld zł w cenach przedwojennych. Stanowiło to 619 zł na jednego mieszkańca, wobec 443 zł w ro-

² Dane z Rocznika Politycznego i Gospodarczego z 1948 r., s. 472.

³ Dochód Narodowy Polski 1947 r., seria D, zeszyt 13.

Wykaz stanu zatrudnienia na dzień 1 grudnia 1947 r.

	Cała Polska				Ziemie odzyskane				Ziemie dawne			
	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	%	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	%	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	%
Mistrzowie	73 713	3 173	76 886	25	12 608	554	13 162	20	61 105	2 619	63 724	26
Czeladnicy	77 514	4 905	82 419	26	15 084	828	15 912	25	62 470	4 077	66 507	27
Uczniowie	47 860	4 688	52 548	17	5 065	480	5 545	9	42 795	4 208	47 003	19
Pracownicy niewykwalifikowani	74 175	17 598	91 773	29	22 856	4 354	27 210	42	51 319	13 244	64 563	26
Pracownicy fizyczni	2 647	2 557	5 204	2	662	1 061	1 723	3	1 985	1 496	3 481	1
Niezatrudnieni przy produkcji pracowni- cy umysłowi	1 723	2 254	4 077	1	528	508	1 036	1	1 195	1 846	3 041	1
Razem	277 632	35 375	312 907		56 803	7 785	64 588		220 829	27 490	248 319	100

ku 1938. Z dochodu narodowego w roku 1947 przypadło na gospodarkę drobnotowarową i kapitalistyczną 43,9%, czyli 6,45 miliardów zł przedwojennych. Dochód zaś rzemiosła wynosi 8,5% tej kwoty, a więc 548 530 500 zł przedwojennych, czyli 3,73% dochodu ogólnego. Liczba ta jest bardzo zbliżona do liczby 3,9 przyjętej przez nas jako procent ludności w Polsce żyjącej z rzemiosła. Cała więc grupa rzemieślnicza nie uzyskała więcej dochodu niż przeciętnie pozostałe grupy ludności. Można przyjąć, że na ziemiach zachodnich dochód rzemiosła był nieco wyższy niż przeciętnie, a to z uwagi na stosunkowo wyższą wartość produkcji.

Przejdźmy obecnie do liczb opartych na danych Związku Izb Rzemieślniczych, ilustrujących strukturę stanu osobowego rzemiosła.

Tabela 7 wykazuje, że na ziemiach zachodnich brak wysoko kwalifikowanych rzemieślników, a mianowicie mistrzów. Ogromna różnica występuje również w liczbach uczniów, których ziemie zachodnie miały zaledwie połowę w porównaniu z danymi dla pozostałych ziem. W szczególności możemy stwierdzić, że na ziemiach zachodnich przeciętnie na 100 warsztatów przypada 17 uczniów, a na ziemiach dawnych — 43.

Wielki odsetek pracowników niewykwalifikowanych, obok braku uczniów i mistrzów, oto (najbardziej charakterystyczne cechy składu osobowego rzemiosła ziem zachodnich w pierwszych latach. Stąd znacznie większy i pilniejszy niż na dawnych ziemiach był problem szkolenia i doszkalania rzemiosła. Tymczasem na (podstawie orientacyjnych liczb można stwierdzić, że ruch egzaminacyjny na ziemiach zachodnich nie wykazywał znaczniejszej różnicy w porównaniu z tym ruchem na ziemiach dawnych. Przeprowadzenie egzaminów wymaga znacznej sprawności administracyjnej samorządu gospodarczego oraz wiele czasu i wysiłku od kandydatów, którzy na ziemiach zachodnich byli wtedy obciążeni pilniejszymi zadaniami, jak urządzenie i uruchomienie warsztatów oraz urządzenie mieszkań itp.

Wyniki akcji szkoleniowej w 1947 r. Zakładów Doskonalenia Rzemiosła istniejących przy poszczególnych izbach rzemieślniczych ilustruje tabela 8.

Zestawienie to nie zawiera oddzielnych danych dla całości ziem zachodnich. Biorąc jednak pod uwagę wyniki tych izb, które obejmują tylko ziemie zachodnie, tzn. Olsztyńskie, Szczecińskie i Wrocławskie, otrzymujemy w 1947 r. — 4260 uczniów, co stanowi 16% ogółu, podczas gdy ilość warsztatów reprezentowanych przez te izby

Tabela 8

Wykaz uczniów przeszkolonych na kursach Zakładów Doskonalenia Rzemiosła w 1947 r.

Zakład	Ogółem	W tym		Kursy przysposobienia zawodow.	Kursy dokształcania zawodow.	Kursy doskonalenia zawodow.
		mężczyzn	kobiet			
Białystok	233	186	47	42	191	
Gdańsk	2365	2067	298	—	2127	238
Katowice	3878	2973	905	—	2757	1121
Kielce	1069	892	177	—	885	184
Kraków	2866	2120	746	758	1384	724
Lublin	1171	931	240	279	798	94
Łódź	2462	1773	689	527	1575	360
Olsztyn	1921	1412	509	1271	585	65
Poznań	1215	1073	142	51	840	324
Rzeszów	1525	1303	222	213	1219	93
Szczecin	462	371	91	229	154	79
Toruń	1822	1527	295	92	965	765
Warszawa	3605	2324	1281	2145	1366	94
Wrocław	1877	1557	320	257	1560	60
Razem	26471	20509	5962	5864	16406	4201

wynosi (19 516) 14% ogółu warsztatów. Możemy więc przyjąć, że Zakłady Doskonalenia Rzemiosła rozwijały na ziemiach zachodnich co najmniej taką działalność, jak na ziemiach dawnych. Przeciętny koszt szkolenia jednego kandydata przez Zakłady Doskonalenia Zawodowego wynosił w 1947 r. 6690 zł ówczesnych.

Na uwagę zasługuje również zagadnienie poświadczenia praw nabytych na ziemiach zachodnich i występowania wobec władz (przemysłowych z wnioskami o udzielenie dyspensy. Jeśli uwzględnimy tylko dane z trzech izb, a mianowicie Wrocławia, Szczecina i Olsztyna, to wynoszą one 24% (3165) ogółu poświadczeń i dyspens (13 068), przy czym należy podkreślić, że udział okręgu izby wrocławskiej w tej liczbie jest bez porównania większy od obu pozostałych izb (stanowi ponad 18%). Liczby te świadczą o trafnym zrozumieniu przez izby ziem zachodnich aktualnych zadań i uniezależnienie się od sporadycznych, oddolnych tendencji monopolistycznych czy kastowych, które nie zawsze chciały dopuścić innych do grona uprawnionych fachowców rzemieślniczych.

Rozwój organizacji rzemieślniczych na ziemiach zachodnich był znacznie ułatwiony, przede wszystkim dlatego, że na ich obszarze wprowadzono przepisy nie zmienionego przedwojennego prawa przemysłowego, które stanowiły formalnoprawną podstawę istnienia cechów i ich związków. Jedyną nowością był zakaz tworzenia kół czeladniczych przy cechach, gdyż organizowaniem niesamodzielnych rzemieślników (pracobiorców) miały się zająć powołane do tego związki zawodowe. Wspomniany zakaz raczej ułatwił organizowanie cechów, choć niekoniecznie — zwłaszcza na początku — ułatwiał współpracę samodzielnych rzemieślników z niesamodzielnymi.

W oparciu o te znane rzemieślnikom przepisy prawa przemysłowego na ziemiach zachodnich, wszędzie gdzie zebrała się wymagana liczba 30 rzemieślników, powstały cechy oraz ich związki, choć wówczas nie było jeszcze przymusu cechowego. Rozwinęły one od samego początku żywą działalność gospodarczą i społeczną. W wielu miejscowościach ziem zachodnich cech był pierwszą nowo powstałą organizacją polską. Gdzie to było możliwe, powstały cechy łączące jeden lub najwyżej kilka pokrewnych zawodów. W ten sposób powstawały powiatowe i wojewódzkie cechy (obejmujące cały teren powiatu albo województwa). Korzystając z doświadczenia z czasów okupacji, jeśli było ich w jednym powiecie więcej (co najmniej 3), łączyły się w powiatowe związki cechów, tworząc w ten sposób jednolitą, skoordynowaną organizację, która wносиła pozytywny wkład w rozwój rzemiosła oraz w odbudowę społeczną i gospodarczą swego miasta.

Na 117 powiatów powstało 51 powiatowych związków cechów oraz 94 zastępujących je «nieraz cechów mieszanych. Można więc powiedzieć, że prawie każdy powiat miał swoją organizację cechową. Ilość cechów również należy uznać za zupełnie wystarczającą. Jak bowiem z obliczeń wynika, przy ogólnej ilości 31 693 warsztatów było 458 cechów, czyli że na jeden cech przypadło 69 warsztatów.

Główny dorobek cechów rzemieślniczych i ich związków w omawianym okresie ipolega na bacznej obserwacji warunków rozwoju rzemiosła, a w szczególności na wskazywaniu samorządowi gospodarczemu rzemiosła i innym władzom przeszkód hamujących ten rozwój. Chodziło tu przede wszystkim o politykę podatkową, apro wizacyjną, surowcową i cennikową. Pod tym względem młode cechy ziem zachodnich wykazały z reguły większą czujność i aktywność od cechów na ziemiach dawnych.

Trudności, na które rzemiosło na tych ziemiach natrafiało, przekonały samorząd, organizacje rzemieślnicze oraz również — choć

Tabela 9

Zestawienie stanu rzemieślniczych spółdzielni pomocniczych na terenie Polski wg branż w 1947 r.

(zestawienie Związku Izb)

Branże	Ilość spółdzielni	Ilość zrzeszonych w spółdzielni			Fundusze własne		Wysokość uzyskanych kredytów w tys. zł	Obroty w tys. zł	Wartość surowca	
		członków	nieczłonków	udziałowy w tys. zł	zasobowy w tys. zł	nabytego w RCZZ ^a w tys. zł			nabytego poza RCZZ ^a w tys. zł	
Skórzane	47	4 396	96	27 010	4 451	188 891	735 310	189 299	258 313	
Włók. i odzieżowe	18	2 794	107	22 977	4 940	28 538	560 476	106 682	99 597	
Budowlane	6	284	34	2 257	2 755	3 598	94 942	15 165	72 202	
Spożywcze	13	926	35	4 456	1 827	8 450	737 340	—	178 868	
Elektryczna	3	128	3	1 280	70	3 250	15 896	655	15 540	
Drzewne	4	285	7	2 203	193	1 750	12 909	1 151	9 689	
Wielobranżowe	42	3 841	68	10 850	1 054	17 755	290 471	99 702	69 550	
Różne	8	508	6	3 578	1 202	1 300	27 575	17 507	13 520	
Razem	141	13 135	356	74 611	16 492	253 532	2 474 719	430 161	717 279	

^a RCZZ — Rzemieślnicza Centrala Zaopatrzenia i Zbytu.

z pewnym trudem — rzemieślników, że nie będzie można obejść się bez spółdzielczości, która zresztą dla rzemiosła nie była nowością. Propagowana z góry przez samorząd gospodarczy, a w szczególności przez Związek Izb i izby, myśl została — choć nieraz z oporem — przyjęta przez organizacje rzemieślnicze i rzemiosło. Zaczęto więc także na ziemiach zachodnich tworzyć spółdzielnie rzemieślnicze i to z początku głównie pomocnicze spółdzielnie cechowe, zrzeszające samodzielnych rzemieślników, celem ułatwienia im prowadzenia warsztatu przez dostarczenie surowców, zamówień, wspólnych magazynów, składów, maszyn, gwarancji itp. Przeszkodą, na jaką natrafiono przy tworzeniu spółdzielni, był brak wykwalifikowanych ludzi, brak lokali i kapitału obrotowego.

Z powodu braku oddzielnych danych dla spółdzielczości rzemieślniczej ziem zachodnich, oprzemy się z konieczności na liczbach obejmujących spółdzielczość w całym państwie.

Zestawienia danych wykazują, że ruch spółdzielczy był do końca 1947 r. jeszcze bardzo słaby, gdyż obejmował niecałe 10% ogółu warsztatów. Obroty w wysokości $2\frac{1}{4}$ miliarda ówczesnych złotych przekraczały zaledwie 3% ogólnych obrotów, nazwanych niewłaściwie wartością produkcji (80 283 000 tys. zł).

Opierając się na danych tabeli odnośnie do izb: olsztyńskiej, szczecińskiej i wrocławskiej, obejmujących wyłącznie ziemie zachodnie, możemy w porównaniu z niektórymi terenami ziem dawnych stwierdzić jeszcze słabszy ruch spółdzielczy, zwłaszcza jeśli chodzi o kapitał udziałowy i obroty.

Działalność (pomocniczych spółdzielni rzemieślniczych nie byłaby osiągnęła tych rezultatów, gdyby nie opieka i pomoc udzielana jej przez Rzemieślniczą Centralę Zaopatrzenia i Zbytu, organizację powołaną do życia przez izby rzemieślnicze. Dostarczała ona spółdzielczości rzemieślniczej przede wszystkim surowców, a także zorganizowała dla niej tzw. transakcje wiązane. Polegały one na dostarczaniu warszatom rzemieślniczemu surowców do (przerobu, z tym, że gotowe wytwory były dostarczone do dyspozycji powszechnych domów towarowych. Tak więc rzemieślnik nie nabywał surowca na własność, co uwalniało go w znacznej mierze od troski o kapitał obrotowy.

Do dnia 31 grudnia 1947 r. Rzemieślnicza Centrala Zaopatrzenia i Zbytu rozproszyla na terenach ziem zachodnich surowców w ogólnej wartości 903 493 976,10 ówczesnych zł. Podział tej kwoty między poszczególne izby i grupy rzemiosł przedstawia tabela 11.

Tabela 10

Zestawienie stanu rzemieślniczych spółdzielni cechowych pomocniczych na terenie RP w roku 1947 według okręgów izb rzemieślniczych

Okręg	Ilość zrzeszonych spółdzielni			Fundusze własne		Wysokość uzyskanych kredytów w tys. zł	Obroty w tys. zł	Wartość surowca	
	Ilość spółdzielni	członków	nieczłonków	udziały w tys. zł	zasoby w tys. zł			nabytego w RCZZ w tys. zł	nabytego poza RCZZ w tys. zł
Poznań	48	2 084	48	7 644	603	12 666	224 958	110 900	31 039
Bydgoszcz	21	1 978	87	5 850	2 278	21 600	323 673	66 191	261 758
Kraków	18	1 309	31	13 437	4 249	35 931	191 968	48 108	154 717
Warszawa	14	1 867	10	10 102	957	7 000	798 802	54 517	45 620
Katowice	14	1 080	48	4 510	3 605	7 427	168 216	33 425	112 578
Łódź	12	2 620	74	22 107	—	136 035	472 073	—	—
Wrocław	11	840	11	6 845	415	6 687	85 749	59 573	15 402
Rzeszów	5	335	4	770	31	—	70 267	4 766	14 165
Gdańsk	5	359	19	869	700	10 300	47 627	11 678	3 415
Szczecin	5	264	7	1 049	498	13 533	65 198	25 194	33 091
Lublin	4	230	11	258	70	1 533	21 203	8 916	12 778
Białystok	2	89	1	263	73	—	2 793	2 793	—
Olsztyn	1	45	3	157	13	800	2 192	3 010	716
Kielce	1	35	2	550	—	—	—	—	—
Razem	141	13 135	356	74 611	16 492	253 532	2 474 719	430 161	717 279

Tabela 11

Zaopatrzenie rzemiosła przez RCZZ w surowce w 1947 r.
(w tysiącach złotych — przed zmianą waluty)

Grupy towarowe	O d z i a ł									R a z e m
	Białystok	Gdańsk	Katowice	Olsztyn	Poznań	Szczecin	Wrocław			
Tekstylia	14 356 961	35 386 914,—	89 798 944,50	13 335 016	92 907 468,—	19 854 898	49 165 991			315 806 192,50
Skóry	30 010 065	53 193 826	105 437 253	16 224 454	116 204 133	48 659 097	82 753 505			453 482 315,—
Szkoła	—	2 965 995	5 999 004	—	9 331 332	—	5 063 670			23 360 001 —
Budowlane	—	660 313	1 245 530	—	1 225 231	525 975	484 070			4 141 119,—
Metale	—	800 000	827 000	—	640 968	—	—			2 267 968 —
Chemiczne	2 386 779	29 489 009	1 688 924	6 640 945	7 438 191	12 494 191	9 037 501			69 176 067,—
Elektrotechniczne	41 170	98 749	257 213	35 224	333 060	62 346	—			827 762 —
Import	451 785	1 744 624	3 563 681	51 660	2 458 800	66 120	—			8 336 670 —
Różne	1 145 174	1 853 740,50	7 897 490	842 062	6 880 134,80	2 816 303	4 660 977,30			26 095 881,60
Razem	48 391 934	105 741 662,50	244 515 124,50	32 177 340	237 622 071,80	79 422 912	155 622 931,30			903 493 976,10

Porównując ogólną sumę 903 mln zł, wyrażającą wartość surowca rozproszanego w ciągu dwuletniej działalności Centrali na terenie ziem zachodnich (przy czym pierwszy oddział powstał w marcu 1946 r. we Wrocławiu), z wartością produkcji rzemiosła ziem zachodnich W 1947 r. (23 084 mln zł), musimy stwierdzić, że wartość zaopatrzenia za dwa lata wynosiła niecałe 4% wartości produkcji jednego roku. Największy udział w zaopatrywaniu wykazują tereny izby katowickiej i poznańskiej. Na specjalną uwagę zasługuje zaopatrzenie z importu, wynoszące co prawda niepełny 1% całego zaopatrzenia.

Pozostaje nam jeszcze do porównania wartość zaopatrzenia surowcowego rzemiosła ziem zachodnich przez Rzemieślniczą Centralę Zaopatrzenia i Zbytu z całością obrotu tej centrali. Wyniosła ona w 1946 r. 250 mln zł, a w 1947 r. przeszło 2¹/₂ miliarda zł, razem więc przeszło 2,75 mld zł. Ziemie zachodnie uczestniczyły w tym obrocie w 32%, czyli o 10% więcej niżby wypadło według stosunku warsztatów.

Rozwój rzemiosła indywidualnego również na ziemiach zachodnich załamuje się w 1948 r. i odtąd tak liczba warsztatów, jak i zatrudnionych stale się zmniejsza, aż do roku 1955, w którym znów zaczyna się dość znaczny rozwój. W ogólnych liczbach zmiany te, jeśli chodzi o cały kraj, przedstawia tabela 12.

Tabela 12

Ilość warsztatów i zatrudnionych według stanu z lat 1948 i 1954

Rok	Ilość warsztatów	Ilość zatrudnionych
31 XII 1948 r.	178 581	383 837
31 XII 1954 r.	87 882	133 184
Ubytek	90 699	250 643

Ubytek warsztatów dochodzi więc do 51%, a liczby zatrudnionych do 65%.

Ograniczymy się do danych odnoszących się do województw olsztyńskiego, szczecińskiego i wrocławskiego, na których w 1947 r. znajdowała się większość warsztatów (62%) i zatrudnionych (59%) rzemiosła ziem zachodnich. Według tych danych ubytek warsztatów przedstawiono w tabeli 13.

Tabela 13

Ubytek warsztatów i zatrudnionych w latach 1948—1954

Rok	Województwo	Ilość warsztatów	Ilość zatrudnionych
31 XII 1948	olsztyńskie	3 760	6 496
	szczecińskie	6 752	14 038
	wrocławskie	14 181	29 747
	Razem	24 693	50 281
31 XII 1954	olsztyńskie	2 078	2 543
	szczecińskie	1 187	1 630
	wrocławskie	3 247	4 413
	Razem	6 512	8 586
	Ubytek w %	74	83

Widzimy, że ubytek warsztatów, jak i ilości zatrudnionych, był na ziemiach zachodnich znacznie większy aniżeli 'na ziemiach starych. Do przyczyn zmniejszenia się stanu posiadania rzemiosła indywidualnego na ziemiach zachodnich należy zaliczyć nie tylko przyczyny działające na terenie całego kraju, a więc niewłaściwa polityka skarbowa, brak surowców, brak zamówień, rugowanie z lokali itp., lecz także mniejszą stabilizację stosunków, większy nacisk w kierunku uspołecznienia rzemiosła.

Jeśli chodzi o poszczególne branże, jak podaje T. Wiesiołowski⁴ odnośnie do rzemiosła w całym kraju, ten „stosunkowo największy spadek stanu liczebnego obserwujemy w grupie rzemiosł spożywczych, tj. w rzeźnictwie i wędliniarstwie, piekarnictwie, cukiernictwie i młynarstwie”. „W grupie rzeźników i wędliniarzy zmniejszenie stanu ilościowego warsztatów wynosiło 59% (różnica między 1 I 1948 r. a 1 I 1955 r. — przyp. A. G.). Rzemiosło spożywcze zostało nieomal całkowicie skreślone z gospodarstwa. Duże zmniejszenie stanu ilościowego warsztatów nastąpiło w branży skórzaney, gdzie wyraża się liczbą 43% w stosunku do 1948 r. Zmniejszenie stanu ilościowego w grupach budowlanych, mineralnych, metalowych i elektrotechnicznych oraz w grupie drzewnej waha się od

⁴ T. Wiesiołowski, *Problemy funkcjonowania i rozwoju prywatnego rzemiosła w polskim modelu gospodarczym.*, Roczniki i Sprawozdania PTE Oddział w Poznaniu, t. III, Poznań 1968, s. 112.

25—35% stanu warsztatów z 1948 r. Mniejszy ubytek warsztatów obserwujemy w grupie włókienniczej. Zmniejszenie stanu zatrudnienia nie jest proporcjonalne do ubytku warsztatów. Najwyższe jest w grupie budowlanej, metalowej i drzewnej, gdzie przekracza 50% w stosunku do zatrudnienia w 1948 r."

Mniej więcej analogicznie przedstawiają się sprawy na ziemiach zachodnich. Ten prawie katastrofalny ubytek warsztatów rzemieślniczych indywidualnych oraz stanu zatrudnienia w tych warsztatach był wyrównany w dość znacznej mierze przez wzrost liczby warsztatów uspołecznionych, a zwłaszcza wyższy stan zatrudnienia w tych warsztatach i wzrost produkcji przemysłowej, np. konfekcja, obuwie gotowe. Nie bez znaczenia dla potrzeb klientów był też dalszy niewątpliwie pokaźny wzrost warsztatów i działalności rzemieślniczej nielegalnej, dla której z natury rzeczy danych przytoczyć nie można.

Zdecydowany wzrost tak ilości zatrudnionych, jak i ilości warsztatów następuje w latach 1956 i 1957 i to zarówno w całym kraju, jak i na terenie ziem zachodnich. Szczegółowo wzrost ten przedstawia tabela 14.

Tabela 14

Wzrost liczebności warsztatów i zatrudnionych w latach 1954—1957

Rok	Ilość warsztatów		% wzrostu warsztatów indyw. w stos. do 1954 r.	Ilość zatrudnionych w warsztatach		% wzrostu zatrudn. w stos. do 1954 r. w warszt. indyw.
	indywid.	uspoł.		indyw.	uspoł.	
1954	87 882	—	—	133 184	—	—
1956	96 652	18 807	10	141 314	100 777	6
1957	131 737	15 072	50	209 495	141 314	57

Rozwój rzemiosła indywidualnego na terenie kraju jest więc dość znaczny, zarówno jeśli chodzi o ilość warsztatów, jak i o ilość zatrudnionych. Natomiast rozwój rzemiosła uspołecznionego zaznacza się tylko w liczbie zatrudnionych, podczas gdy ilość warsztatów spadła od roku 1956/1957 o 20%.

W trzech badanych województwach ziem zachodnich zagadnienie ponownego rozwoju rzemiosła przedstawia tabela 15.

W stosunku do roku 1954 ilość warsztatów i zatrudnionych zwiększyła się w rzemiosle indywidualnym.

Tabela 15

Rozwój rzemiosła w latach 1956—1957 według województw

Województwo	Rzemiosło indywidualne				Rzemiosło uspołecznione			
	Ilość zakładów w r.		Ilość zatrudnionych w r.		Ilość zakładów w r.		Ilość zatrudnionych w r.	
	1956	1957	1956	1957	1956	1957	1956	1957
olsztyńskie	2580	3868	3266	5071	479	368	1955	1765
szczecińskie	1786	2580	2547	4568	505	465	2418	2365
wrocławskie	4141	7822	5671	11084	1954	1646	8259	6998
Razem	8507	14 270	11 484	20 723	2938	2479	12 623	11 128

Tabela 16

Przyrost warsztatów i zatrudnionych w rzemiośle indywidualnym w latach 1956—1957

W roku	Wzrost ilości	
	warsztatów	zatrudnionych
1956	31%	33%
1957	199%	152%

Widzimy więc, że wzrost rzemiosła indywidualnego, mierzony ilością warsztatów i zatrudnionych w stosunku do stanu z 1954 r. był stosunkowo o wiele — bo kilkakrotnie — większy niż wzrost w całym kraju.

Oprócz rozwoju rzemiosła indywidualnego trzeba jeszcze krótko rozpatrzyć rozwój rzemiosła uspołecznionego. Według przytoczonych danych za rok 1956 i 1957⁵ stosunek między warsztatami uspołecznionymi a (prywatnymi) (przedstawiono w tabeli 17).

Widać, że na ziemiach zachodnich procent uspołecznionych warsztatów, a także zatrudnienie w tych warsztatach są stosunkowo znacznie większe niż w całym kraju i że wzrost stosunku ilości warsztatów prywatnych do uspołecznionych jest na terenie ziem odzyskanych większy. W ten sposób istnieje tendencja do wyrównania różnic między ziemią zachodnią a pozostałymi.

⁵ Rocznik Statystyczny 1958.

Tabela 17

Struktura warsztatów i zatrudnionych według sektora
w latach 1956—1957

Rok	Procent							
	w całym kraju				na ziemiach zachodnich			
	warsztatów		zatrudnionych		warsztatów		zatrudnionych	
	uspoł.	ind.	uspoł.	ind.	uspoł.	ind.	uspoł.	ind.
1956	16	84	42	58	26	74	52	48
1957	10	90	25	75	15	85	35	65

Na zakończenie trzeba podkreślić, że łącznie ilość warsztatów i zatrudnionych, tak rzemiosła indywidualnego, jak i uspołecznionego, za rok 1957 i tak jeszcze jest znacznie mniejsza od liczby warsztatów i zatrudnionych przez samo rzemiosło zwłaszcza na ziemiach zachodnich. Słuszna jest więc obecna polityka, np. preferowania pod względem podatkowym nowo założonych warsztatów rzemieślniczych na ziemiach zachodnich. Jednakże powstaje pytanie, czy wszystkie złożone dotąd oświadczenia i wydane zarządzenia, mające jako cel pobudzenie rozwoju rzemiosła na ziemiach zachodnich, są wystarczające. Na to pytanie odpowiedź — jak na razie — nie może niestety wypaść twierdząco. Świadczą o tym dość znaczne rozmiary samolikwidacji rzemiosła w 1958 r., zjawisko które wystąpiło w okresie popaździernikowym najpierw w związku z akcją koncesjonowania prywatnej działalności gospodarczej.